

I nazismens brændpunkt

Danske præsters virke i Berlin og Hamburg 1933-1945

Af Martin Corfix

I den foreliggende artikel¹ har det været min hensigt at beskrive et stykke nutidigt, dansk kirkehistorie: Tre danske præsters virke i det nazistiske Tyskland. Artiklen er skrevet kronologisk og omhandler først Helge N. Blauenfeldt, der var dansk legationspræst ved den danske kirke i Berlin 1931-1943. Dernæst Axel B. Jeppesen, som i 1941 kom til Berlin som hjælpepræst for Blauenfeldt, – begge udsendt af Dansk Kirke i Udlandet (DKU) – og sidst Sophus Boas, som fra 1943 var hjælpepræst ved den danske sømandskirke i Hamburg.² Fælles for alle tre præster er, at de som unge, færdiguddannede teologiske kandidater fik deres første kald i Tyskland. Jeg har lagt vægt på at skildre, hvilke forhold præsterne virkede under, og specielt hvilke engagementer præsterne blev inddraget i: H. N. Blauenfeldts kontakt med folkene omkring bekendelseskirken og hjælpen til tyske jøder, samt danske arbejderes ophold i Tyskland, der blev den direkte årsag til, at Axel B. Jeppesen kom til Berlin. Endvidere omhandler en stor del af artiklen Boas og Jeppesens arbejde for danske modstandsfolk, der efter tysk domfældelse førtes til tyske tugthuse, fængsler og KZ-lejre. Redningsaktionen for disse fanger er ligeledes gengivet, idet Boas og Jeppesen var med i forberedelsen af »de hvide bussers« hjemførelse af de danske fanger fra Tyskland.

I samme periode arbejdede andre danske præster i Tyskland. Ligesom de medarbejdere, der var tilknyttet kirkerne, er disse kun medtaget i forbindelse med de ovennævnte præster i artiklen.

Helge N. Blauenfeldt og Christianskirken i Berlin

Helge N. Blauenfeldt kom som nyuddannet cand.teol. til Christianskirken i Berlin marts 1931, der hermed blev hans første embede. Menigheden bestod hovedsageligt af gamle navere, der var kommet til Berlin, da det nye kejserdømme grundlagdes i 1871 og havde i en årrække været i tilbagegang.

Tiden, der fulgte, skulle blive en periode med omvæltninger – ikke bare for præst og menighed – men for hele Tyskland. Nazisternes magtovertagelse den 30. januar 1933 medførte i begyndelsen ikke nogen egentlig forandring, men som det nazistiske greb langsomt stram-

medes, begyndte vanskelighederne at melde sig for den danske koloni og menighed. Den tyske arbejdsløshed blev mindre, men indenfor den danske koloni steg den mærkbart, fordi unge 2. og 3. generations danskere p.g.a. deres herkomst var afskåret fra at få lærepladser.

På uddannelsesområdet gav forskelsbehandlingen overfor danskerne sig udtryk i forhøjet betaling i forhold til det grundbeløb, tyskerne skulle erlægge. Disse forhold var den direkte årsag til udvandringen fra den danske koloni og menighed i årene 1933-40. Der var endog eksempler på, at danske familier foretog nationalitetsskifte, idet man ellers måtte se sin forretnings eller virksomheds eksistens truet. Mange af dem, der valgte denne udvej, blev dog ved at komme i Christianskirken, men kunne ikke vedblive at være medlemmer af menigheden, da kirken kun måtte optage danske statsborgere.³

For den danske præst blev der tale om en balancegang i årene efter 1933, og i Danmark var man ikke interesseret i, at den danske præst skulle udtale sig »uheldigt« om forholdene i det store naboland. Gesandten, kammerherre Herluf Zahle, førte derfor en slags opsyn med kirken og dens præst, og rapporterede jævnligt hjem til udenrigsministeriet i Danmark.

De årlige beretninger, der sendtes til Dansk Kirke i Udlandets årsskrift, indleveredes sammen med kirkebladet »Kirkeklokken« også til gesandtskabet, hvor man siden 1933 havde haft en fungerende presseattaché, Per Faber. I 1939 fandt han martsudgaven af »Kirkeklokken« statsfarlig, og Blauenfeldt fik en påtale af legationsråd Hoffmeyer. I kirkebladet havde den danske præst gengivet Kaj Munks »Interview med Sfinxen«, fra »Vedersø – Jerusalem retur« samt uddraget »En Samtale 1704« fra Joseph Chambers »Der Französische Protestantismus«, hvor huegenotten Cavalier har en samtale med Ludvig den 14'des minister Chamaillart. Begge uddrag omhandlede temaet Gud og staten.⁴

Tysk kirkekamp

I august 1934 modtog pastor Blauenfeldt invitation til at overvære Ludwig Müllers indvielse til rigsbiskop i Berlins domkirke den 16. september. Forud havde der udspundet sig en heftig debat i tyske kirkelige kredse. Den planlagte rigskirke havde været på tale flere år før nazisternes magtovertagelse, specielt den nazistiske bevægelse, »Deutsche Christen«, indenfor den tyske kirke, var optaget af tanken om en rigsbiskop, og en kandidat til embedet havde man allerede i Hitlers personlige ven, den tidligere garnisonspræst Ludwig Müller.

Fra den kommende rigsbiskops side var der lagt stor vægt på, at udlandet skulle være rigt repræsenteret ved højtideligheden. Indvielsen havde tidligere været berammet, men var blevet udsat. Ved denne lejlighed havde Blauenfeldt i samråd med den daværende svenske legationspræst, Birger Forell, ladet deres indvielsesinvitationer overgå til medlemmer af deres menighedsråd. Blauenfeldt, der ventede en ny indbydelse, ønskede nu at forespørge DKU, hvordan man hjemme mente, han skulle forholde sig. Personligt syntes han ikke, det ville være rigtigt at deltage, netop fordi man fra rigsbiskoppen og nazistisk side havde lagt stor vægt på udlandets velvilje. DKUs forretningsudvalg og biskop Ostfeldt rådede Blauenfeldt til at forhandle med de norske og svenske præster og stille sig solidarisk med disse. Det var derfor en samlet skandinavisk tilkendegivelse mod den nazistiske rigskirke og den nye rigsbiskop, at ingen nordiske præster eller medlemmer af menighedsrådene deltog i den stort propaganderede begivenhed.⁵

I oktober 1934 blev Blauenfeldt sammen med den amerikanske præst og pastor Forell i Berlin inviteret til Dahlem-synoden, der efter Barmen-synoden i maj 1934 var den egentlige begyndelse til organiseringen af bekendelseskirken, som var modstykket til den nazistiske, »evangeliske« kirke.

To år før havde Blauenfeldt stiftet bekendtskab med flere af de folk, der blev ledende kræfter indenfor bekendelseskirken, idet han af præsten ved Kaiser Wilhelm Gedächtniskirche, Gerhard Jacobi, var blevet indbudt til at deltage i et tysk præstekonvent bestående af ca. 10 tyske præster, heriblandt Dietrich Bonhoeffer.

Ved indbydelsen til Dahlem-synoden, mente Blauenfeldt, at det var mest korrekt at forelægge denne for kammerherre Zahle, som imidlertid nedlagde forbud mod, at Blauenfeldt som officiel dansk embedsmand og medlem af gesandtskabet deltog i synoden – han kunne dog deltage som privatmand. Blauenfeldt besluttede alligevel at deltage som officiel dansk præst, da han mente, at hans deltagelse ville være i overensstemmelse med, hvad den danske folkekirke stod for. Ved synodens start blev de tre udenlandske præster budt særlig velkommen.⁶ Resultatet af denne synode blev som bekendt det direkte brud med den officielle, nazificerede kirke. Endvidere opfordredes præster og menigheder fra de forskellige landskirker til ikke mere at modtage forordninger fra den såkaldte rigskirke, men udelukkende fra de af synoden nyindsatte, styrende organer.

Den danske kirke og menighed i Berlin berørtes ikke direkte af den tyske kirkekamp, og Blauenfeldt beskrev situationen således i 1936:

»Flere af os føler denne Sidden mellem to Stole som uholdbar, idet det altfor let, hvor underligt det end kan lyde – Billedet halter unægteligt – bliver Tilskuerens magelige, iagttagende Stilling. Medens man hjemme, i hvert fald efter det Kendskab, vi faar dertil gennem Aviser og kirkelige Tidsskrifter, ikke kan undgaa, at måtte tage Stilling til Oxford-Gruppebevægelsen, og medens der hernede i den tyske Kirke sker så gennemgribende Ting, at hver eneste Menighed berøres deraf, er den danske Menighed i Berlin egentlig hverken præget af det aktuelle Danmark eller af Stedet, den befinder sig paa«. Denne »Oasetilværelse« kunne være udmærket for danskere, der kunne bruge kirken som et roligt hjem, men »det kan, som antydet, ogsaa være et skadeligt Forhold, saa sandt Menigheden skal være Lys og Salt i Samfundet, men hvorledes være det, om man lever udenfor?«.⁷

Blauenfeldt, der var af barthiansk observans, engagerede sig i kirkekampen ved at være bekendelseskirken behjælpelig på flere måder, bl.a. stillede han præsteboligen til rådighed for bekendelseskirkens broderråd, hvis præses var pastor Jacobi. Rådet kunne da samles i den danske kirke uden Gestapos overvågning.⁸

I 1937 indtil 1939 stod Blauenfeldt som koordinator af tyske præsters ferieophold i Danmark, og pastor Jacobi stod som garant for, at kun præster fra bekendelseskirken kom på dette tiltrængte rekreationsophold. For at få udrejsetilladelse fra Tyskland skulle der foreligge en invitation fra et dansk præstehjem. Som regel ansøgte bekendelsespræsterne gennem Jacobi, der videregav ansøgningerne til Blauenfeldt,⁹ som i samarbejde med præsterne Niels Overgaard, Harald Sandbæk, Gunnar Sparring-Petersen og biskop Noack formidlede kontakten til interesserede danske præster.¹⁰ De sendte så en indbydelse til de pågældende præster i Tyskland. I tilfælde, hvor den tyske præst ønskede at tage familien med, kunne der dog opstå problemer: Pastor Dührings søn, Klaus Dühring, var som alle tyske drenge lovbefalet medlem af Hitlerjugend. For at få rejsetilladelse fra denne organisation, var det nødvendigt at fremvise en indbydelse fra Danmark. Når rejsetilladelsen forelå kunne man så opnå udstedelse af tysk pas. Men da Klaus Dühring var søn af en præst fra bekendelseskirken, skulle man i sådanne tilfælde fra dansk side sende en separat indbydelse til vedkommende, idet faderens kirkelige tilhørsforhold i sig selv var grund til et afslag.¹¹ Ferieopholdene i Danmark forløb uden større indblanding fra de tyske myndigheders side. Dog førte et sådant ophold i 1937 til, at præsten Eugen Senger efter et besøg hos pastor Berg Sørensen, Bisserup, blev angivet til Gestapo af en nazistisk kollega i Berlin. Senger sad herefter fem uger i fængsel.¹²

Siden genforeningen 1920 havde der eksisteret et rejselegat, der gjorde det muligt for danske præster i Sønderjylland at foretage studierejser til Tyskland. Blauenfeldt var kontakten mellem de danske præster, der sendtes til Berlin af biskop Ammundsen og senere biskop Noack, og de tyske præster. Ad samme vej kom præster fra andre dele af Danmark for at sætte sig ind i de specielle forhold, som tyske præster måtte virke under i disse år. Under opholdet fik præsterne – heriblandt P. G. Lindhardt, Paul Seidelin og Harald Sandbæk – lejlighed til at gæstepredike i den danske kirke.¹³

Situationen for bekendelseskirkens præster blev mere og mere uholdbar, og mange blev fængslet eller sendt i KZ-lejr for deres tro: Martin Niemöller fra Dahlem Dorfkirche blev af Gestapo fængslet i 1937 for sine udtalelser mod nazismen, og processen imod ham skulle finde sted i februar 1938. Pastor Gunnar Sparring-Petersen, Brønshøj, var p.g.a. sit arbejde i Kirkeligt Verdensforbunds internationale forretningsudvalg af biskoppen af Chichester, dr. Bell, blevet anmodet om som kirkernes repræsentant at overvære retssagen mod Niemöller i Berlin. Sparring-Petersen havde ikke den fornødne tid til dette og bad derfor Blauenfeldt om at påtage sig opgaven. Blauenfeldt, der kendte Niemöller personligt, indvilligede og anmodede retten om tilladelse til at overvære retsmøderne. Anmodningen blev afslået, og kun Niemöllers provst, Diestl, fik adgang til retshandlingerne. Herefter underrettede Blauenfeldt kammerherre Zahle, som på det kraftigste bebrejdede ham, at han uden at have rådført sig med gesandtskabet havde rettet henvendelse til den tyske retsinstans i sagen Niemöller, der jo var stærkt politisk betonet. I gesandtskabets notits fra mødet står der bl.a. »Gesandten indskærpede alvorligt Pastor B., at han udelukkende bør holde sig til sin Præstegerning i streng Forstand og i alle andre Forhold uafviseligt bør indhente Gesandtskabets Direktiver, da hans Stilling som Gesandtskabspræst og maaske overhovedet som Præst v. d. danske Kirke ellers var uholdbar«. »... Referenten mener at burde tilføje, at Pastor B. ved tidl. Lejligheder har forelagt såvel Referenten som andre Tjenestemænd v. Gesandtskabet Spørgsmaal, der i visse Retninger tangerede politiske Momenter, og at det v. saadanne Lejligheder, ligesom af Gesandten, er blevet indskærpet Pastor B. Nødvendigheden under de nuværende Forhold af den allerstørste Forsigtighed og af at Gesandtskabets Direktiver indhentes og følges ganske nøje i ethvert saadant Spørgsmaal«.¹⁴

Ved domsafsigelsen blev Niemöller frifundet, men den store menne-
skemængde, som havde taget opstilling ved retsbygningen – heriblandt Blauenfeldt – fik ikke lejlighed til at lykønske den frikendte; Niemöller

blev nemlig tilbageholdt af Gestapo som Hitlers personlige fange og måtte tilbringe syv år i KZ-lejr. Det lykkedes senere Blauenfeldt at fremskaffe et referat fra processen gennem et af den danske kirkes medlemmer, Jacob Kronika, der var sydslesvigernes mand i Berlin og redaktør af Flensborg Avis.¹⁵

Jøderne

Jødeforfølgelserne tog til efter nazisternes magtovertagelse den 30. januar 1933. Fremsynede jøder søgte bort i takt med, at deres bevægelses- og handlefrihed blev indskrænket, men det blev stadig sværere at opnå udrejse- og opholdstilladelser. Brevvekslingen mellem Blauenfeldt og jøder samt »ikke-ariere« fra denne periode vidner om den store søgning, den danske præst var udsat for m.h.t. indrejse i Danmark. Som regel havde jøderne en introduktionsskrivelse fra en præst i bekendelseskirken. Mange blev hjulpet, og via den svenske legationspræst i Berlin, Birger Forell, nåede mange jøder til Sverige. Det var da også p.g.a. dette virke og den centrale rolle, Forell havde som kontaktpunkt mellem bekendelseskirken og de nordiske kirkeledere, at han i 1942 fra nazistisk side blev anmodet om at forlade Tyskland. Forells efterfølger, Erik Perwe, fortsatte imidlertid det risikofyldte arbejde for de jøder, der var gået under jorden i Berlin, da deportationerne til tilintetgørelseslejrene begyndte. Jøderne blev af pastor Perwe udstyret med svenske pas, så de fra Berlin kunne flyve til det neutrale Sverige.¹⁶

Dansk flygtningepolitik i slutningen af 30'erne er på mange punkter et sort kapitel, og Blauenfeldt stod så at sige magtesløs, når jøder henvendte sig til ham angående ophold i Danmark. På dette tidspunkt var de danske myndigheder uhyre tilbageholdende med at give selv midlertidige opholdstilladelser til de jødiske flygtninge: Ingen flygtning fik indrejsetilladelse, uden at den pågældende kunne præsentere et indrejsevisum til et andet land samt gældende rejsehjemmel til samme sted. Derfor så Danmark sig »nødsaget« til – som justitsminister K. K. Steincke i et radioforedrag om »emigrantproblemet« december 1938 udtrykte det – »at indføre den praksis allerede ved grænsen at afvise alle udlændinge, som p.g.a. vanskeligheder i deres hjemland agter at udvandre, og som ankommer her til landet uden i forvejen at have indhentet indrejsetilladelse. Undtagelse gøres kun, når de pågældende har indrejsetilladelse til et andet land, eller når det drejer sig om egentlige politiske flygtninge«. Fra 1938 var Blauenfeldts bestræbelser på at få jøder til Danmark derfor frugtesløse; men han fik stadig henvendelser, som han videreformidlede til bl.a. professor Torm fra bevæ-

gelsen »den danske komité for ikke-ariske kristne« samt til danske præster, men tilbagemeldingerne fra disse var næsten alle ens: Ingen mulighed for indvandring.¹⁷

Dåb og indgåelse af fingerede ægteskaber var en anden udvej, som danske jøder, der boede i Tyskland, benyttede. Dette var dog ingen garanti for, at man ikke kom ind under Nürnberg-lovene;¹⁸ at kunne fremvise en dåbsattest var uden betydning, idet lovene gik på »racen« og ikke på, hvilket trossamfund, man bekendte sig til. Trods dette faktum lod otte jøder sig i 1939-40 voksendøbe,¹⁹ fire af dem var tyske kvinder, der siden indgik pro forma ægteskaber med danske mænd for at blive danske statsborgere.

Den 9. april og tiden derefter

En uge før den 9. april 1940 blev pastor Blauenfeldt advaret mod at have kompromitterende materiale liggende. Advarslen kom fra pastor Adolf Kurtz fra Zwölf Apostelkirche i Berlin, som ikke ville oplyse mere end dette, da han ikke ønskede at begå forræderi mod sit land. Efter denne meddelelse brændte Blauenfeldt al korrespondancen vedrørende sin observatørrolle i processen mod Niemöller.²⁰ Få dage senere fik Blauenfeldt gennem legationspræsten, Forell, oplysninger om en snarlig tysk besættelse af Danmark og gik derfor til gesandtskabets marineattaché, kommandørkaptajn Frits Hammer Kjølsten, der dog allerede fra flere kilder havde informationer om et forestående angreb.²¹

Angrebet kom som bekendt den 9. april. Samme dag havde hr. og fru Blauenfeldt et ærinde i byen, og da de kom tilbage til præsteboligen, havde der været besøg af Gestapo, som overfor den unge hushjælp havde præsenteret sig som telefonmontører. Der var ved denne lejlighed blevet installeret lytteudstyr i telefonen, som både optog såvel de samtaler, man førte over den, som den tale, der førtes i stuen. Da kirken ikke havde fejlmeldt telefonen, blev mistanken vakt. Samtalen i præsteboligens stue indledtes herefter altid med, at pastor Blauenfeldt dækkede telefonen med en tehætte, så man kunne tale uden omsvøb.²²

Kolonien var præget af det, der var sket den 9. april, og i den følgende tid mødte menigheden talstærkt op. Blauenfeldt udtrykte det i et brev til DKU således: »Saa kom den 9. April, den Dag, som ingen Dansk, der oplevede den, hvor i Verden han end er, kan glemme«. Søndag den 14. april, søndagen efter besættelsen (tredie sønd.e.påske), var den danske kirke fyldt, og netop dagens evangelietekst kunne ikke have passet en præst bedre: »Eders Hjerter forfærdes ikke, tro på

Gud og tro på mig«, og Blauenfeldt fortsætter sin beretning: »Mon ikke alle Danske har glædet sig over at høre netop dette ord på denne Dag? – og da vi sluttede Gudstjenesten med Salmeverset: Gud ene Tiden deler, han saarer og han heler, han kender Smaat og stort, han intet ondt bestemte og intet godt forglemte, alt, hvad han gør, er herligt gjort. – Ja, da havde Gud igen givet os den Rankhed, der skal til for virkeligt at kunne leve efter Kongens ord: at vise en værdig og korrekt Optræden«. ²³

Blauenfeldt overvejede efter begivenhederne den 9. april at tage hjem til Danmark, idet han mente, det nærmest måtte være en forpligtelse at være med til at bevare danskheden hjemme i altfald mere end i Tyskland, ²⁴ men indså, da begivenhederne var kommet mere på afstand, »at det er vigtigt, »det større Danmark«, som Danske i Udlandet er, skal bevares og Sammenholdet styrkes«, som han udtrykker det i menighedens hilsen til DKUs formand, biskop Bruun-Rasmussen, i anledningen af hans 70 års-dag; »og det der sker skal ikke saa meget overleves og overstaaes, som noget forbigaaende ubehageligt, det skal gennemleves og gennemgaaes, Skridt for Skridt. Og vi skal ikke lade os lukke inde i Snæverhed og national Egenkærlighed. Det er saligere at give end at tage, det gælder vist ogsaa mellem Folkene. Jeg tænker undertiden paa tysksindede Sønderjyder, som efter mit Skøn har givet det tyske Folk – jeg tænker særlig paa kirkelige Forhold – noget værdifuldt menneskeligt, som vi kalder dansk. – Det er jo alligevel det dybest liggende i det »danske«, som vi nu skal til at finde og leve i, for at vise vor Eksistensberettigelse. »Værn med Vid, hvad helt er vort«,... etc«. ²⁵

Efter besættelsen af Danmark begyndte en ny kirkegænger at komme i Christianskirken. Han ønskede ikke at opgive sin adresse, så han kunne få tilsendt kirkebladet, og han deltog heller ikke i samværet efter gudstjenesterne. Efter et stykke tid henvendte han sig til Blauenfeldt; han var sønderjyde og medlem af DNSAP, af hvem han som dansktalende var blevet sat på den opgave at meddele partiet, om den danske præst blandede politik i sine prædikener. Observatøren var dog i bund og grund ked af sin mission og ville på denne måde lette sin samvittighed. ²⁶

Et af de første krav besættelsesmagten stillede til Danmark, var, at landet skulle udskrive arbejdskraft til Tyskland – fortrinsvis til arbejde i de tyske kulminer – ellers ville den tyske kulexport til Danmark blive indstillet øjeblikkeligt. Fra dansk side nægtede man at efterkomme kravene, men tillod dog hvervning af danske arbejdere til den tyske industri. – Vel nok en af de første danske regeringsbeslutninger, der

nærmede sig det kollaboratoriske. Hermed opstod begrebet tysklandsarbejdere. I en årrække havde menigheden i Berlin været truet af tilbagegangen i den danske koloni, der mistede mange af den gamle stamme i 30'erne; i 1940 var der således ca. 1.000 danske tilbage i Berlin.²⁷ Men så begyndte tilstrømningen af tysklandsarbejderne, der mere eller mindre frivilligt havde underskrevet en kontrakt på mindst et halvt års arbejde. Arbejderne, som man i kirken kaldte »invasionen«, betød en stigende arbejdsbyrde for Blauenfeldt, og da man i visse kredse i Danmark så en fare i, at arbejderne påvirkedes af uheldige ideologier og evt. blev nazistisk inficerede, gav dette anledning til, at DKU specielt med den kirkelige betjening af arbejderne for øje sendte en hjælpepræst til Berlin. Dette blev den nyuddannede cand.teol. Axel B. Jeppesen. Udenrigsministeriet tildelte på Blauenfeldts foranledning Jeppesen diplomatstatus, der gav skattefrihed, billig vekselkurs og bedre levnedsmiddelforsyning.²⁸ I juli 1941 blev Jeppesen ordineret og den 24.8. samme år indsattes han af pastor Blauenfeldt.

Når arbejdertransporterne kom til Stettiner Bahnhof modtog præsterne eller medarbejdere ved kirken dem med publikationer om den danske kirkes beliggenhed samt andre nyttige adresser. Når arbejderne havde fundet sig selv i storbyen, og hverdagens problemer meldte sig, søgte de til den danske præst i Saarlandsstrasse, som blev en slags »højre hånd« for de unge, der ofte besad ringe tyskkundskaber, f.eks. som tolk ved samtaler med arbejdsgivere, politimyndigheder og »Arbejtsamt« eller ved lægebesøg. Præstens rolle udvidedes altså i social henseende.²⁹ Men også mange unge, som ikke før havde haft tilknytning eller tradition m.h.t. tro og kirke, blev nu ved deres tysklandsophold interesseret i det, der før havde virket så fjernt, og kirken blev en væsentlig del af hverdagen i det fremmede. Dette kom særligt til udtryk i kirkens mødeprocent: Menigheden blev mere end tredoblet. Da antallet af arbejdere i Berlin kulminerede, talte de danske tysklandsarbejdere ca. 10.000. Inden arbejderne ankomst havde man ca. 30 kirkegængere til en højmesse, men med tilgangen forøgedes mødeprocenten: I 1941 havde man således i gennemsnit 40-50 kirkegængere; i 1942 60-70; og i 1943 70-80.³⁰

Efter at pastor Jeppesen var kommet, begyndte man at holde to gudstjenester hveranden søndag. Dagligt kunne læsestuen i kirkebygningen besøges, og biblioteksudlånet blev flittigt benyttet. Hertil kom Torsdagsmøder med varieret indhold, åbenthussarrangementer, sangaftener og udflugter. Bestræbelserne på at gøre Christianskirken til samlingssted for arbejderne lykkedes. Dog viste der sig vanskeligheder med at holde sammen på den gamle koloni og de unge, idet der var stor

forskel mellem de to parter indstilling og levevilkår. Der havde også været optakt til uroligheder ved et møde i navernes gamle forening »Freja«. Herefter valgte man at dele menigheden op, når der var tale om mødevirksomhed; torsdag eftermiddag forbeholdtes den gamle koloni, og samme dags aften mødtes de unge.³¹ Endvidere besøgte de ca. 41 baraklejligheder, hvor danskere var indkvarteret, jævnligt af præsterne.

Fælles for en stor del af tysklandsarbejderne var, at der ikke lå noget politisk motiv til grund for at arbejde i Tyskland. Man var arbejdsløs, og et nej til at tage til Tyskland afstedkom i nogle tilfælde, at man fra de danske arbejdsmyndigheders side blev kategoriseret som arbejdsvægrende, hvilket medførte tab af understøttelse. Enkelte af de arbejdere, der kom i kirken, ønskede da også ved samtale med præsten at komme til klarhed over den faktiske politiske rolle, de spillede ved deres tilstedeværelse i Tyskland. Men selvfølgelig var der mange motiver til at tage arbejde i Tyskland f.eks. ubetalte børnepenge, efteruddannelse i de typografiske fag, almindelig eventyrlyst, og så var der en del unge nazister, der søgte arbejde af politiske grunde. Men hvis der har været overbeviste nazister iblandt de arbejdere, der kom til kirken tilkendegav de det ikke.³²

Efter marts 1943 blev de allieredes luftbombardementer af Berlin intensiveret, og i takt hermed rejste de danske arbejdere hjem, når deres halvårslige kontrakter udløb. Blauenfeldt, der nu havde været præst for den danske koloni i tolv år, følte på baggrund af denne udvikling, at det ikke var forsvarligt at blive i Berlin med hustru og små børn. Endvidere var de begivenheder, der havde udspundet sig i Danmark den 29. august, stærkt medvirkende til, at Blauenfeldt nu mente, han måtte hjem. Den første søndag i advent 1943 holdt H. N. Blauenfeldt sin afskedsprædiken i den danske kirke, hvor den gamle menighed var mødt op for at tage afsked med deres præst og præstekone, hvis ny menighed allerede ventede i Ringe på Fyn.

Tugthus- og fængselsbesøg

Siden 1940 havde præsterne besøgt flere danskere, som sad i tyske fængsler og tugthuse. Det var alle danske arbejdere, der under deres ophold enten havde været uforsigtige med udtalelser rettet mod nazismen, eller havde begået ulovligheder såsom bedrageri mod firmaet eller drevet sortbørshandel. Som oftest var der tale om simple berigelsesforbrydelser: En ung arbejderske havde stjålet en fyldepen, en anden havde tilegnet sig noget brød, fordi han var sulten, – i mange tilfælde var det sådanne forseelser, der ikke ville have haft videre kon-

sekvenser i Danmark, men som i det nazistiske Tyskland kunne føre til et længere fængselsophold.³³

I Danmark var modstanden mod besættelsesmagten for alvor begyndt at gøre sig gældende. Sabotagen greb om sig i løbet af 1943, og befolkningens sammenstød med tyske tropper førte til stigende uroligheder i hele Danmark. Kulminationen kom i august 1943 med folkestrejkerne rundt om i landet. Den 28. august sagde den danske regering nej til et tysk ultimatum. Næste dags morgen indledte tyskerne et uvarslet angreb på landets tilbageværende militære værn og landet erklæredes i militær undtagelsestilstand. Konge og regering var ophørt med at fungere.

Danske modstandsfolk blev dømt ved tysk krigsret og førtes nu i stort tal som fanger til afsoning i KZ-lejre og tyske tugthuse og fængsler. Hermed begyndte et nyt kapitel for de danske præster i Tyskland. Pastor Axel B. Jeppesen var efter Blauenfeldts hjemrejse ene dansk præst i Berlin. I krigens sidste to år blev han i kraft af sin stilling inddraget i hjælpearbejdet og omsorgen for de bortførte danske. Dette virke førte ham sammen med sømandspræsten Sophus Boas som i 1943 var kommet til Hamburg som hjælpepræst for pastor Sigfred Ingstrup-Mikkelsen ved den danske sømandskirke. Fra efterretningerne om de første deportationer indløb indtil krigens ophør, blev en af de vigtigste opgaver for præsterne at rejse rundt og opsøge og efterspore deporterede danske modstandsfolk i tyske tugthuse og fængsler.

Begyndelsen på rejserne blev gjort af Sophus Boas i december 1943, og fra nytår 1944 begyndte breve med anmodninger fra de deporteredes pårørende om at opsøge deres familiemedlemmer at indløbe i Hamburg og Berlin. De norske sømandspræster fra den norske sømandskirke i Hamburg, Arne Berge og Conrad Vogt-Svendsen, havde længe besøgt deporterede landsmænd i Tyskland, og det var dem, som i begyndelsen satte de danske præster, Boas og siden Jeppesen, ind i fangesagen.

De tyske tugthuse og fængsler hørte under justitsministeriet, hvis regler stammede fra før 1933; derfor eksisterede der også en besøgstilladelse, der imidlertid kun var gældende for nære pårørende og soldater på orlov. Politiske fanger kunne ikke modtage besøg. Skriftlige ansøgninger til de pågældende anstalter var uden resultat, og henholdsvis generalkonsulat og gesandtskab kunne ikke påvirke sagen. Ved at påberåbe sig ret til at besøge de indsatte som repræsentant for slægtningene, der jo var afskåret fra at gøre besøg, lykkedes forehavendet som regel, efter at fængselsledelsen i de fleste tilfælde havde gjort indvendinger.³⁴ Præsterne måtte altså på stedet prøve at bevæge de

lokale fængselsdirektører enten som ovenfor beskrevet eller ud fra deres sjælesørgeriske pligt. Denne fremgangsmåde kronedes med held de fleste steder, og havde præsten været een gang i et fængsel, blev hans besøg efterhånden accepteret, selvom de jo i grunden var ulovlige.

Via den norske præst, Vogt-Svendsen, fik Boas en nyttig kontakt: Hilgunt Zassenhaus var efter at være dimitteret fra Hamburgs universitet med en grad i skandinaviske sprog ansat som tolk ved retten i Hamburg. Senere blev hun af Gestapo udtaget og ansat som skandinavisk brevcensor og tolk. I 1942 fik hun som specialopgave at gennemlæse og censurere norske og danske fangers breve. Hun kom til at spille en vigtig rolle som tolk i specielt de norske præsters fængselsbesøg. Hun var stærkt antinazistisk indstillet og prøvede ud fra sin centrale placering at hjælpe fangerne, som døbte hende »fængselsenglen«. Ved fængselsbesøg skulle præsterne som regel tale tysk med de indsatte, men hvor Zassenhaus var med som censor, kunne samtalen foregå på dansk uden nogen form for overvågning fra fængslets side. Af de ca. 25 fængsler, som Boas regelmæssigt opsøgte, medvirkede Zassenhaus ved besøg i fire fængsler, der alle lå i Nordtyskland. Jeppesen gjorde kun brug af den tyske censor en enkelt gang.

Samtidig med Boas' fangebesøg opsøgte Jeppesen uafhængigt heraf de mange fængsler i Berlin, ligesom han fra starten bestræbte sig på at gøre noget for de deporterede danske i KZ-lejrene. Via den norske sømandspræst, Arne Berge, der en gang månedligt sammen med kollegaen Vogt-Svendsen lånte Christianskirken til norsk gudstjeneste, blev Jeppesen introduceret for nordmændene i Gross Kreuz. I denne lille by, der lå 20 km. vest for Potsdam, boede to familier, der var blevet deporteret fra Norge. Den ene var familien Seip: Didrik Arup Seip, rektor ved Oslo Universitet, havde siddet i KZ-lejren Sachsenhausen; under stærk pression fra højtstående universitetsfolk var han i 1943 blevet frigivet af Himmler, d.v.s. han måtte ikke tage hjem, men skulle forblive i deportation med sin familie, mod at han som Himmlers personlige fange skrev »ariernes historie«.³⁵ På samme måde var den anden familie kommet til Tyskland: Advokat J. B. Hjort, hans kone, to sønner samt datteren Wanda. Endvidere stud.med. Bjørn Heger, der havde siddet fængslet sammen med Hjort.

Gennem nordmændene fik Jeppesen tidligt i 1944 kontakt med kon-treadmiral Carl Hammerich og hans norskfødte hustru, Borghild Hammerich i København. Fru Hammerich satte Jeppesen ind i de planer, som man i Danmark og Norge havde under udarbejdelse om »Jyllands-korpset«: Det var et korps af busser, lastbiler og ambulancer, der i

tilfælde af et tysk sammenbrud skulle stå klar ved den dansk-tyske grænse for at køre til Tyskland og afhente alle skandinaviske fanger, som sad i fængsler og KZ-lejre. Hermed blev Jeppesen inddraget i denne redningsplan sammen med nordmændene i Gross Kreuz, og fremover blev han orienteret af Borghild Hammerich, hver gang han var i Danmark.

Ved mødet med nordmændene i Gross Kreuz blev Jeppesen også gjort bekendt med, at det faktisk var muligt at gøre noget for de danske KZ-fanger: hver uge afleverede Wanda Hjort pakker med levnedsmidler, der kom fra Borghild Hammerichs danske afdeling af Den Norske Damekomite, til nordmænd i KZ-lejren Sachsenhausen. Den 15.3.1944 tog Jeppesen til Sachsenhausen, der lå i Berlins nordlige udkant, ca. 30 km fra den danske kirke. Mod sædvane fik han foretræde for kommandanten over Oranienburg/Sachsenhausen, som Jeppesen beskriver således: »Mit Indtryk af Kommandanten er iøvrigt, at han hører til den Type, der uden Skrupler gør, hvad han får Ordre til, upersonlig og mekanisk i sin Tale og Holdning«. ³⁸ Jeppesen fremsatte flere ønsker, der alle blev besvaret negativt: Absolut intet besøg af landsmænd, ligesom afholdelse af gudstjeneste blev afslået. Dog blev det oplyst, at de danske internerede kunne modtage alle nyttige ting, og at der ingen begrænsning var for modtagelsen af fødevarer. Dette resulterede i, at Jeppesen eller kirkens menighedsplejerske, frk. Nina Nielsen, hver uge tog ud til Sachsenhausen og afleverede de levnedsmidler, der lod sig tilvejebringe bl.a. ved bistand fra gesandtskabets køkkener. Ligeledes lykkedes det Jeppesen at aflevere bøger til lejren et par gange. Dette KZ-besøg udmundede i en rapport, hvori Jeppesen gjorde rede for fangernes situation på baggrund af samtalen med kommandanten, hvor han også tilføjede oplysninger, han havde fra anden side. Rapporten sendtes med diplomatpost til udenrigsministeriet i København. I denne meddeles bl.a. ».. at de Internerede får, hvad der bliver sendt dem, samt at Ernæringstilstanden takket være Pakker fra Røde Kors er bedre end nogen sinde før ... foruden Levnedsmiddelpakkerne behøver de Medicinalvarer, f.Eks. Medicin til Brug for Patienter med Lungebetændelse«. ³⁷

Både Jeppesen og Boas prøvede flere gange at opsøge Reichssicherheitshauptamt i Berlin for at opnå at få besøgstilladelse til KZ-lejrene. Trods ihærdige anstrengelser var og blev dette en umulighed. Jeppesen ansøgte senere, om han måtte tilsende fangerne et månedligt eller ugentligt antal »seelsorgerische Rundschreiben«, men også her var svaret negativt.

Efter den 29. august 1943 var den tilstand indtrådt, som er blevet

kaldt »departementscheffsstyret«: Et styre af embedsmænd under ledelse af de forskellige ministeriers departementschefer, som opretholdt den danske administration, uanset at konge, regering og rigsdag var ophørt at fungere og dermed alt politisk samarbejde mellem Danmark og Tyskland. Det var dette styre, der fra starten prøvede at sammenstykke de forskellige informationer, som kom fra præsterne i Tyskland og pårørende, efterhånden som deportationerne steg i omfang.³⁸

Den 11. april 1944 var både Jeppesen og Boas hjemme i Danmark, og begge var tilsagt at give møde i udenrigsministeriet. I ministeriet var man efterhånden bekendt med, hvad præsterne hver især foretog sig i fangesagen. Det skulle være en »besigtigelse« af præsterne, som ved mødet overfor Frants Hvass, afdelingschef i udenrigsministeriet og departementschef H. H. Koch, gjorde rede for deres virke.³⁹ Begge hørte til blandt hovedkræfterne bag hjælpearbejdet for de deporterede i KZ-lejrene, og herfra kom også midlerne til de levnedsmiddelpakker, som under Røde Kors' logo sendtes til lejrene. Ligeledes sendte man pakker til tugthus- og fængselsfangerne, men som hovedregel kom forsendelserne retur eller tilbageholdtes, fordi disse fanger – modsat fangerne i KZ-lejrene – havde en tidsfæstet dom og intet kunne modtage. Det var altså langt mere disse fanger, der led nød, da de ikke modtog levnedsmidler udefra, og derfor ramtes af forskellige mangelsygdomme foruden den sygelighed, der forårsagedes af mangel på frisk luft og motion. Endvidere var der stor forskel på de forskellige fængsler: Strafanstalterne i Sydtyskland var nogenlunde, hvad angik forplejningen, »men Manglen paa Mad er imidlertid for en Mængde Danske og maaske især Nordmænd direkte katastrofal; blandt Nordmændene dør mange af Tuberkulose«, som det hedder i en af Jeppesens indberetninger om præsternes arbejde.⁴⁰

I København fik præsterne hver især en aftale i stand med Røde Kors om at sende levertran, A-B-C-D-vitaminpræparater, skrå og tobak med diplomatpost til henholdsvis generalkonsulatet i Hamburg og gesandtskabet i Berlin. Disse forsendelser, som udelukkende blev bekostet af socialministeriet, smugledes ind til fangerne. Ligeledes modtog de norske præster i Hamburg hjælp fra Danmark til de norske deporterede.

Boas, som kom rundt til de forskellige fængsler med tog, fik af gesandten i Berlin, minister Otto. C. Mohr, udfærdiget en bekræftelse på, at han ifølge sin stilling ofte måtte foretage tjenesterejser.

Han og den norske kollega, Vogt-Svendsen, havde den ordning, at de besøgte hinandens landsmænd i de fængsler, de kom til. På denne måde fik fangerne flere besøg og dermed flere tildelinger af rugbrøds-

humblere, skrå, cigaretter etc. Tyskerne fattede aldrig mistanke p.g.a. ligheden mellem sprogene. Desuden tog disse to præster på fængselsbesøg sammen særlig over længere afstande.⁴¹

I de fleste strafanstalter lykkedes det at uddele de nævnte varer samt forskellige slags levnedsmidler bl.a. v.h.a. de stedlige fængselspræster, men der var også steder, hvor det var umuligt. Fordelingerne var strengt ulovlige, og en afsløring ville have haft vidtrækkende konsekvenser for præsterne.

Der var tilladelse til, at fængselsfangerne umiddelbart efter indsættelsen kunne modtage breve. Imidlertid vidste ingen af de deporteredes pårørende i Danmark, hvor fangerne var ført hen, og hvis man havde viden derom, var oplysningerne sporadiske og mangelfulde. Fangerne selv havde kun lov til at skrive et brev hver sjette måned, og dette måtte kun fylde 15 linier ialt. Men her kunne præsterne hjælpe; de fandt de savnede og sendte så vedkommendes adresse hjem til slægtningene med besked om, at den pågældende havde det godt, etc.

En vigtig del af præsternes fængselsarbejde var derfor registreringen af fangerne: Hver især førte Boas og Jeppesen lister over, hvor de forskellige fanger sad. Det tyske fængselsvæsen overflyttede nemlig i en uendelighed fanger fra tugthus til tugthus uden noget synligt formål. D.v.s at man ikke kunne regne med de informationer, man havde fra bl.a. Røde Kors i København eller fra de pårørende. Oftest genfandt man dog de fanger, som var forsvundet og gennem gesandtskabet i Berlin blev præsternes ajourførte lister sendt til Udenrigsministeriet i Danmark, der selv førte fangekartotek og dernæst videregav fangefortegnelserne til Dansk Røde Kors.⁴² Disse lister skulle senere vise sig at blive en uvurderlig hjælp ved redningsaktionen for fangerne.

Præsternes besøg varede ved indtil juni 1944, da der blev sat en brat stopper for deres virke: Den totale krig var blevet indledt, og som følge heraf blev fængslerne hermetisk lukket – absolut intet besøg. Boas opsøgte Jeppesen i Berlin og sammen blev de enige om at ansøge justitsministeriet direkte, og det virkede: Boas fik sin tilladelse et par måneder senere, men da Jeppesen var legationspræst skulle der ansøges via gesandtskabet, og først i december 1944 forelå tilladelsen. Præsterne havde nu besøgstilladelse fra Reichsminister der Justiz i Berlin,⁴³ hvilket betød, at det blev vanskeligere for fængselsadministrationen at stille hindringer for præsternes virksomhed.

Politifolkene i Buchenwald

Den 19. september 1944 blev ca. 2000 danske betjente i ly af en falsk

luftalarm taget af tyske SS- og polititropper. Umiddelbart efter aktionen deporteredes politifolkene til KZ-lejre i Tyskland, først og fremmest KZ-lejren Buchenwald. Kort tid efter rettede DKUs formand, biskop Bruun-Rasmussen henvendelse til Udenrigsministeriet i sagen. Ministeriet oplyste, at sagen havde lange udsigter, men at den syntes at være en oplagt opgave for DKUs udsendte præster.⁴⁴

Jeppesen var dog allerede gået i gang med selvstændige bestræbelser på at komme i kontakt med de bortførte politifolk. Fra Danmark kom der ligeledes private henvendelser til ham i sagen, og derfor tog Jeppesen den 7. oktober 1944 til Buchenwald uden besøgstilladelse og kunne efter rejsen meddele til Udenrigsministeriet:⁴⁵ »Kommandanten i Buchenwald talte jeg med, da jeg den 7.10.44. besøgte Lejren, idet jeg, vel vidende at man ikke uden videre faar Lov til at besøge Fangerne, foretrak alligevel at forsøge dette, førend jeg henvendte mig til Reichssicherheitshauptamt i Berlin. Det lykkedes da ogsaa at komme ind i Lejren, hvortil den eneste Forbindelse er en privat »Lejrbane« fra Weimar til Stationen Buchenwald, der findes indenfor Afspærringerne. Kommandanten viste sig i højere Grad at gøre et menneskeligt Indtryk end Kommandanten i Oranienburg etc.. Han henviste mig imidlertid ogsaa straks til Prinz Albrechtsstrasse,⁴⁶ saa at det eneste Resultat, jeg fik af denne Rejse, var, at jeg fik afleveret 3 smaa Levnedsmiddelpakker og iøvrigt fik et Indtryk af, hvorledes Lejren var; det forekom mig, at Barakkerne var uskadte af det Bombeangreb, der for nogle Uger siden ødelagde en Del Bygninger i Lejrens Område«. Jeppesens forehavende var strengt forbudt, men besøget fik ikke konsekvenser for ham, da han havde diplomatstatus. Han eskorteredes med uforrettet sag tilbage til Weimar af SS-soldater.

Fra nytår 1945 fik politifolkene som følge af vedvarende pression fra dansk side krigsfangestatus og blev overflyttet til krigsfangelejren Mühlberg, hvor den danske krigsfangesekretær, cand.teol. Chr. Christiansen, der var udsendt af KFUMs krigsfangehjælp, overtog besøgene i lejren.⁴⁷

Senere lykkedes det Jeppesen og pastor Christian Bakmann-Christensen, der i begyndelsen af 1945 var kommet til Berlin for at bistå Jeppesen⁴⁸ at holde gudstjeneste den 17.2. 1945 for danske politifolk, som var i en arbejdskommando i byen Jessen.⁴⁹ Dette skete uden den nødvendige tilladelse fra Oberkommando der Wehrmacht, og var sat i værk af en gammel dansk snedker, Jensen, der boede i nabobyen Seyda. Han havde, siden han var blevet bekendt med politiets tilstedeværelse, leveret brød og kartofler til danskerne og havde ved en sådan lejlighed bevæget den tyske lejrkommandant til, at der blev afholdt

dansk gudstjeneste i lejren.⁵⁰ Ved denne lejlighed modtog politimændene salmebøger og felttestamenter af præsterne.⁵¹ Senere besøgte Bakmann-Christensen betjentene på en transport gennem Hamburg.

Den 12. oktober 1944 var Jeppesen og Boas igen hjemme på samme tid og gav møde i Udenrigsministeriet for at aflægge beretning til Frants Hvass og drøfte yderligere foranstaltninger til hjælp for fangerne. Ved mødet deltog endvidere repræsentanter for Socialministeriet, bl.a. departementschef Koch, dr. Juel Henningsen fra sundhedsstyrelsen og fra Røde Kors direktør Helmer Rosting.

Ingen kunne selvfølgelig forudsige, hvordan fangernes stilling ville blive, hvis en katastrofe indtraf ved Tysklands sammenbrud, og hvis forbindelsen hertil blev afbrudt. Derfor oplyste Hvass på mødet, at der i Berlin, Hamburg og visse andre byer var deponeret levnedsmiddelpakker til brug for fangerne i en nødsituation. Præsterne skulle endvidere meddele fangerne, at de danske repræsentationer i et sådant tilfælde ville fungere som hjælpecentraler.

Præsterne fik ved drøftelserne faste aftaler i stand om levering af medicin, forbindsstoffer og salve etc., og Røde Kors skulle levere, hvad præsterne fik brug for af levnedsmidler til fangerne. Det besluttedes også at stille et foreløbigt beløb af 2000 Reichsmark til rådighed for hver præst til dækning af allehånde udgifter. F.eks. havde Boas i nogle tilfælde betalt for fangernes tandbehandling og hjulpet dem med at betale de to Mark, fangerne i nogle fængsler afkrævedes for censureringen af deres egne breve. Boas og Jeppesen fremhævede betydningen af at have tæpper og soveposer parat til fangerne, hvis de kom på fri fod. Den norske og den danske kirke i Tyskland kunne indrette sengepladser til fangerne, idet hjemtransporten i en katastrofesituation burde være fælles for danske og nordmænd.⁵²

Hjemførelsen af de internerede

Fra nytår 1945 traf præsterne den ordning, at Jeppesen foruden Berlin opsøgte fængslerne i den sydøstlige del af Tyskland, mens Boas fortsatte sine besøg i den vestlige.⁵³ I begyndelsen af februar 1945 måtte Boas dog meddele Udenrigsministeriet i København, at det ikke længere var muligt at få rejsetilladelse, og da rejserne foretoges med tog, var dette ensbetydende med en indstilling af præstens fængselsbesøg.⁵⁴ I Socialministeriet, der i forvejen på begæring fra Dansk Sømandsmission dækkede halvdelen af Boas' løn, gik man øjeblikkeligt igang med at tilvejebringe en lastvogn til befordring af præsten og forsendelserne fra Danmark.⁵⁵

Bestræbelserne på at få de ca. 10.000 skandinaviske deporterede hjem var samtidig i fuld gang: Jeppesen var sammen med nordmændene i Gross Kreuz optaget af planerne om evakueringen af fangerne. »Jyllandskorpset«, eller som det senere kom til at hedde »Det Danske Hjelpekorps«, var som tidligere nævnt udtænkt og iværksat af ægteparret Hammerich. I Stockholm ledede den norske minister Niels Chr. Ditleff »Styret For den Midlertidige Fangenhjelp«, der bl.a. på baggrund af oplysninger fra de norske sømandspræster i Hamburg og folkene i Gross Kreuz havde oparbejdet et fangekartotek som det danske. Ditleff var af kontreadmiral Hammerich i foråret 1944 blevet sat ind i planerne om hjelpekorpsen, og senere approberedes disse af den norske eksilregering i London.⁵⁶

I december 1944 var admiral Hammerich imidlertid blevet arresteret, og som følge heraf overdrog Borghild Hammerich planerne for »Jyllandskorpset« til departementschef Koch, der i forvejen var indviet i disse. Hjelpekorpsen havde næsten fra starten været et camoufleret statsforetagende, idet Socialministeriet stod som økonomisk garant for planerne.

Jeg skal ikke her gøre detaljeret rede for selve aktionen, der kendes bedst under navnet »Bernadotte-aktionen« og som nærmest er et puslespil lagt sammen af danske, norske og svenske brikker i forening, men derimod belyse præsternes, særlig Jeppesens, rolle i hjemførelsesaktionen.

I februar 1945 blev lægen, dr. Johannes Holm, der var afdelingsleder ved Statens Seruminstitut, sendt til Berlin, officielt som læge ved den danske legation. Men Holms egentlige virke var at koordinere de opgaver, der var planlagt af »Det Danske Hjelpekorps« for byerne Hamburg og Berlin. Holm fik efter sin ankomst kontakt med Jeppesen, der var den i gesandtskabet, der havde mest kendskab til de internerede danske.⁵⁷ Jeppesen præsenterede Holm for nordmændene i Gross Kreuz, og sammen indgik man nu et intimt arbejdsfællesskab.

Grev Folke Bernadotte var den 16. februar på opfordring fra minister Ditleff og den norske eksilregering kommet til Berlin for at forhandle direkte med Reichsführer SS, Heinrich Himmler, om de skandinaviske fanger. Dagen efter havde professor Seip møde med Bernadotte, hvor denne bad om alle detaljerede oplysninger, der kunne tilvejebringes om de internerede. Seip gjorde ved denne lejlighed Bernadotte opmærksom på, at Jeppesen og de norske sømandspræster var mest sagkyndige m.h.t. fangespørgsmålet.⁵⁸ Den 19. februar opnåede Bernadotte at få Himmlers tilladelse til, at alle de norske og danske fanger blev samlet i KZ-lejren Neuengamme ved Hamburg. Der blev dog ikke

i første omgang opnået accept af, at de deporterede kunne føres til Sverige.⁵⁹ Bernadotte fik den 21. februar af Himmler tilladelse til at forhandle med professor Seip og det danske gesandtskab om det videre arbejde.

Mens Bernadottes forhandlinger med Himmler stod på, blev der samtidig i Gross Kreuz udvirket en plan for, i hvilken rækkefølge, fangerne skulle hentes fra de forskellige lejre og fængsler; ligeledes udarbejdedes et kort med indtegnelse af de KZ-lejre og fangeanstalter, hvor en eftersøgning af de skandinaviske fanger skulle foretages. Dette arbejde blev lagt i hænderne på Seip, Hjort, Vogt-Svendsen og Jeppesen.⁶⁰ Herefter holdt man møde med Folke Bernadotte i det svenske gesandtskab. På mødet, hvor Jeppesen, dr. Holm, Vogt-Svendsen, Seip og Hjort deltog, besluttedes det, at Holm som repræsentant for »Det Danske Hjelpekorps« også fik overdraget det videre samarbejde med Svensk Røde Kors. Fra nordmændenes side blev det præsten Vogt-Svendsen, der kom til at varetage dette hverv.⁶¹

Alle var klar over, at der var tale om et kapløb med tiden, da flere af fængselsfangerne var så stærkt afkræftede, og det for nogles vedkommende kunne dreje sig om dage, hvis man skulle nå at redde dem. Derfor tog præsterne ud på den sidste store »fangerunde« for at ajourføre fangelisterne og forberede danskere og nordmænd, der p.g.a. de allieredes fremrykning nu evakueredes fra anstalt til anstalt, på den snarlige hjemtransport, så de forskellige afhentningsdetachementer ikke skulle bruge unødigt tid på dette. Jeppesen og Bakmann-Christensen fik til opgaven stillet biler til rådighed af gesandtskabet,⁶² og Boas fik den lovede lastbil leveret med chauffør til Hamburg den 22. marts. Boas' rejser fik dog en brat ende, da lastvognen indirekte som følge af et luftangreb fuldstændig molesteredes ved sammenstød med en tysk militærbil om natten den 14.4. Boas og chaufføren slap med ydre læsioner.⁶³

Mens dette arbejde stod på, blev der fra mange sider gjort bestræbelser på, at få skandinaverne endelig hjemført fra Neuengamme: Fra dansk side forhandlede der så at sige parallelt med, at Bernadottes drøftelser med Himmler stod på, idet gesandten i Berlin, Otto C. Mohr, og til dels Frants Hvass, havde møder med rigspolitichefen (chef for Gestapo) Ernst Kaltenbrunner i Berlin om politiets løsladelse. Endvidere udspandt der sig samtaler i København mellem direktøren for udenrigsministeriet, Nils Svenningsen, og Tysklands rigsbefuldmægtigede, dr. Best, angående de civile fangers løsladelse. Både i Berlin og København opnåede de danske forhandlere betydelige indrømmelser fra tysk side.⁶⁴

I perioden 12.3.-21.4. blev de skandinaviske fanger som nævnt opsamlet i Neuengamme. I april måned opererede »Det Danske Hjælpekorps« side om side med et reduceret Svensk Røde Kors. Halvdelen af dette detachement var nemlig returneret til Sverige den 5.4., fordi det frivillige mandskabs tjenestetid på seks måneder var udløbet. Den 20. april om natten gav Rigsstatholderen over Hamburg, Karl Kaufmann, på eget ansvar det endelige tilsagn om, at alle skandinaviske fanger kunne overføres til Danmark. Natten mellem den 19. og 20. blev de danske busser, der på Socialministeriets foranledning hele dagen var strømmet til Padborg, i største hast malet hvide, og om morgenen rullede en »Dunkerque armada« af over 100 hvide busser og ambulancer over grænsen med kurs mod Neuengamme, som nu lå i den militære frontlinje.⁶⁵ Den 21. april blev den sidste skandinav evakueret fra Neuengamme, og dermed var et vigtigt kapitel af præsternes arbejde tilendebragt.

Ved siden af fangearbejdet havde præsterne den faste menighed at passe. I Berlin stod det klart, at byen ikke ville blive overgivet, og at hovedstaden derfor ville opleve et ragnarok, som den gamle menighed sandsynligvis ikke ville kunne klare. Derfor fik Jeppesen ved udenrigsministeriets hjælp udvirket, at menigheden kunne få ophold på Nørre

De hvide busser samlet i Padborg tidligt om morgenen den 20. april 1945 kort før afgang til Neuengamme. Alle fotos fra læge, dr. Johannes Holms fotoarkiv. Reproduktion: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet.

I de tidlige morgentimer den 20. april 1945 ruller Det Danske Hjelpekorps hvide busser fra Padborg mod Neuengamme.

De hvide busser i Det Danske Hjelpekorps base, skovene ved Friedrichsruh, der lå i umiddelbar nærhed af KZ-lejren Neuengamme.

Ambulancer og mandskab fra Det Danske Hjelpekorps den 20.-21. april 1945 i skovene ved Friedrichsruh.

Hospital og i De Gamles By i København, og i perioden 19.2-12.4. sendtes den gamle koloni til Danmark.⁶⁶

Den 22.4. 1945 forrettede Pastor Jeppesen og pastor Bakmann-Christensen den sidste gudstjeneste i den danske kirke, som var meget bombehærgnet. Samme dag indledte russerne storangrebet mod Berlin.

I de sidste dage inden Berlins fald boede præsterne forskellige steder bl.a. i Dahlem, hvor de havde overtaget den danske landbrugsattaché's villa. Her boede de, indtil huset nedbrændte den 26.4. Med villaen gik også kirkebøgerne tabt. Herefter boede de i ruinerne, indtil Berlin var indtaget, og våbenstilstanden indtrådte den 2.5 1945.⁶⁷ I Hamburg blev pastor Boas på samme tid vidne til Hamburgs overgivelse til englænderne, som forløb uden kamp.

Præsterne blev på hver deres måde i perioden 1933-1945 inddraget i problemer og arbejdsopgaver, der alle var følger af det nazistiske regime og som blev en væsentlig del af præstegerningen. Blauenfeldts mangesidige virke udgør en væsentlig del af den danske menighed i Berlins historie. Mens man i Danmark hver dag i pressen kunne læse om de nazistiske rædsler, var der danske i Tyskland, som ikke forholdt sig passive, men prøvede at hjælpe nogle af nazismens ofre. At Danmark på den tid i Berlin havde en kirkelig repræsentant som Helge N. Blauenfeldt, kan kun have styrket agtelsen for det, den danske folkekirke stod for.

Meget af Boas' og Jeppesens tid og tanker var blandt deres fængslede

landsmænd, som levede på grænsen mellem liv og død. En pakke vitaminpiller, en flaske levertran, en skive brød, det lyder måske ikke af meget, men for fanger, der levede på et eksistensminimum, var det særdeles afgørende, og mange danskere og nordmænd kunne da også takket være Boas' og Jeppesens fangearbejde vende hjem med »de hvide busser« i 1945. Sjælesorgen spillede en ligeså vigtig rolle og følelsen af, »at man ikke var blevet glemt af dem derhjemme«, har været med til at holde modet og udholdenheden oppe til det sidste hos mange fanger. Boas' og Jeppesens indsats for de deporterede er ikke almindelig kendt, og deres navne må føjes til beretningen om »de hvide busser«, før der foreligger et historisk helhedsbillede af dette kapitel fra besættelsestiden, som ligeledes er et blad af den danske kirkehistorie, der er berettiget til en fastholdelse for eftertiden.

Noter

1. Til grund for artiklen ligger forfatterens emneopgave i kirkehistorie. Institut for kirkehistorie, Københavns Universitet: »Den danske Kirke i Berlin – specielt med henblik på perioden 1933-1945«. 1988 med lektor, dr. theol. Martin Schwarz Lausten som vejleder.

Siden januar 1989 har forfatteren under udarbejdelsen af den foreliggende artikel været tilknyttet forskningsprojektet »Kirken under besættelsen« v. biskop Vincent Lind, Odense, og lektor, dr.phil. Aage Trommer, hist. inst. Odense Universitet.

2. En varm tak skal rettes til pastor emer. Sophus Boas og provst emer. Gunnar Sparring-Petersen som under arbejdet med artiklen velvilligt besvarede spørgsmål.

En stor tak til pastor. emer. Lis Blauenfeldt for beredvilligt at have stillet sit manuskript »Den Danske Menighed i Berlin«, som er arkiveret i Dansk Kirke i Udlandets kontors arkiv, Odense, til rådighed. Ligeledes en særlig tak til pastor. emer. Axel B. Jeppesen for lån af privattoptegnelser fra perioden samt for løbende vejledning. Cand.mag. Hans Sode-Madsen, arkivar ved Rigsarkivet, skylder jeg også megen tak for vigtige råd og vink ved min søgning af kildemateriale i Udenrigsministeriets og Socialministeriets arkiver i Rigsarkivet. Endvidere skal der lyde tak for DKUs tilladelse til benyttelse af organisationens arkiver på Rigsarkivet og på hovedkontoret i Odense.

3. Helge N. Blauenfeldts Aarsberetning 1936-37. DKUs arkiv. Dansk Kirke i Udlandets kontor, Odense. Lis Blauenfeldt: Den Danske Menighed i Berlin. Ikke publiceret manuskript. s. 62. Arkiveret i Dansk Kirke i Udlandets arkiv, DKUs kontor, Odense.

4. Det censurerede eksemplar af »Kirkeklokken« med Per Fabers notater af 9.3. 1939. Det Danske Gesandtskab i Berlins arkiv. J. nr. 37.c.2.3. Rigsarkivet.

Lis Blauenfeldt: Den Danske Menighed i Berlin. Ikke publiceret manuskript, s. 70. DKUs arkiv, Dansk Kirke i Udlandets kontor, Odense.

5. Brev af 29.8. 1934 fra Helge N. Blauenfeldt til formanden for DKU, biskop Ostfeld. Dansk Kirke i Udlandets arkiv, Odense. Brev af 30.8. 1934 fra emigrantsekretær P. Poulsen, DKU, til Helge N. Blauenfeldt. DKUs arkiv, Odense. DKUs forret-

- ningsudvalgsprotokol 1934, møde d. 6.9. 1934. DKUs arkiv 1919-1952, arkiv nr. 10.053. Rigsarkivet, Kbh. Brev af 7.9. 1934 fra P. Poulsen, DKU, til Helge N. Blauenfeldt. DKUs arkiv, Odense.
6. Lis Blauenfeldt: Den Danske Menighed i Berlin, s. 70 ff.
 7. Aarsberetning 1935-36 for den danske menighed i Berlin af H. N. Blauenfeldt. DKUs arkiv, Odense.
 8. Lis Blauenfeldt: Den Danske Menighed i Berlin, s. 75.
 9. Brev af 12.5. 1937 fra pastor Beschoren, Berlin Tegel, til biskop G. Jacobi. Følgeskrivelse til ovennævnte brev fra G. Jacobi til H. N. Blauenfeldt. DKUs arkiv, Odense.
 10. Brev af 12.6. 1937 fra pastor Overgaard til Blauenfeldt med en oversigt over de tyske præster og deres værter i Danmark. DKUs arkiv, Odense.
 11. Brev af 15.8. 1938 fra pastor Dühring, Berlin-Pankow, til H. N. Blauenfeldt. DKUs arkiv, Odense.
 12. Lis Blauenfeldt: Den Danske Menighed i Berlin, s. 72.
 13. Lis Blauenfeldt: Den Danske Menighed i Berlin, s. 72.
 14. Notits af 22.2. 1938 fra mødet i gesandtskabet. Gesandtskabet i Berlins arkiv. J. nr. 37.c.2.3. Rigsarkivet.
 15. Gunnar Sparring-Petersen: Levnedbeskrivelse opgjort til Det Kgl. Ordenskapitel. Rigsarkivet.
Båndet samtale mellem G. Sparring-Petersen og Martin Corfix, januar 1991.
 16. Axel B. Jeppesen: Blandt fjender og venner, s. 27. Viborg 1987.
 17. Brevveksling mellem Blauenfeldt og tyske jøder ang. ophold i Danmark samt korrespondance med folk i Danmark om samme sag 1938-1940. DKUs arkiv, Odense.
 18. Den tyske rigsdags vedtagelse af de antisemitiske love: »Rigsborgerloven« og »Lovven til beskyttelse af det tyske blod og den tyske ære«. Vedtaget på »rigspartidagen« den 15.9. 1935.
 19. Aarsberetninger for den danske kirke i Berlin 1938-39 samt 1939-40 af H. N. Blauenfeldt. Lis Blauenfeldt: Den Danske Menighed i Berlin. S. 52-53.
 20. Brev af 16.2. 1989 fra pastor emer. Lis Blauenfeldt til Martin Corfix.
 21. Besættelsens Hvem-Hvad-Hvor, s. 431 ff. Kbh. 1965. Lis Blauenfeldt: Den Danske Menighed i Berlin, s. 79.
 22. Lis Blauenfeldt: Den Danske Menighed i Berlin, s. 64.
 23. Brev af 4.5. 1940 fra H. N. Blauenfeldt til Dansk Kirke i Udlandet. DKUs arkiv, Odense.
 24. Brev af 11.4. 1940 fra Blauenfeldt til DKUs næstformand, pastor Nedermark. DKUs arkiv, Odense.
 25. Brev af 4.5. 1940 fra pastor Blauenfeldt til Biskop Bruun-Rasmussen. DKUs arkiv, Odense.
 26. Lis Blauenfeldt: Den Danske Menighed i Berlin, s. 84.
 27. Tysk Ugerevy, nr. 17, 1. maj 1941. Interview med pastor Blauenfeldt. Nazistisk tidsskrift, omhandlende dansk-tyske forbindelser, trykt på dansk.
 28. Brev af 22.4. 1941 fra Blauenfeldt til biskop Bruun-Rasmussen. DKUs arkiv 1919-1952, arkiv nr. 10.053. Pakke nr. 9. Rigsarkivet.
 29. Aarsberetning af Axel B. Jeppesen m.h.t. arbejderne 1941-1942. DKUs arkiv, Odense. Brev af 9.3. 1989 fra Axel B. Jeppesen til Martin Corfix.
 30. Aarsberetning for den danske menighed 1940-41 af H. N. Blauenfeldt. Aarsberetning ibid. 1941-42 og 1942-43 af H. N. Blauenfeldt og Axel B. Jeppesen. DKUs arkiv, Odense.

31. Brev af 14.9. 1940 fra Blauenfeldt til pastor Nedermark. Brev af 5.1. 1942 fra Blauenfeldt til DKUs formand, biskop Bruun-Rasmussen. DKUs arkiv, Odense.
32. Brev af 16.2. 1989 fra Lis Blauenfeldt til Martin Corfix.
33. Brev af 11.3. 1942 fra Axel B. Jeppesen til biskop Bruun-Rasmussen. DKUs arkiv 1919-1952, ark. nr. 10.053. Rigsarkivet.
34. Rapport fra Axel B. Jeppesen af 12.10. 1944 om »Danske og Norske i KZ-lejre og Fængsler i Tyskland« til Udenrigsministeriet. Udenrigsministeriets arkiv. J. nr. 6.u. 392. Rigsarkivet.
35. Der henvises til Didrik Arup Seips bog: »Hjemme og i fiendeland«. S. 512 ff. Oslo 1945.
36. Axel Jeppesens rapport om besøget (jvf. note 34). Udenrigsministeriets ark. J.nr. 6.u.392. Rigsarkivet.
37. Rapport om Jeppesens besøg i Sachsenhausen den 15.3. 1944. Socialministeriets ark., 2. kontor, J.nr. 820, Rigsarkivet.
38. En samlet fremstilling af departementsstyrets hjælp til de deporterede i Jørgen Hæstrup: ... Til landets bedste, bd. 1 og 2, Kbh. 1966 og 1971.
39. Jeppesens lommekalenderbog, april 1944. I privateje. brev af 9.3. 1989 fra Axel Jeppesen til Martin Corfix.
40. Jvf. note 34.
41. Samtale mellem pastor emer. Sophus Boas og Martin Corfix februar 1990. Der henvises til begge præsters erindringsbøger; Sophus Boas: Hjælpepræsten i Tyskland 1943-1948, s. 54. Kbh. 1985. Conrad Vogt-Svendsen: Med Guds ord i fiendeland, s. 70 og 76 ff. Oslo 1965.
42. Referat af 22.8. 1944: »Pastor Boas har udarbejdet fuldstændige Fortegnelser over de danske Fanger, hvilke Fortegnelser vil blive indsendt med Kurirpost til UM«. (red: tilføjet med håndskrift af kontorchef Dahl): »Det er formodentlig denne Liste, der er afleveret til Direktøren af Statskonsulent Jacobsen«. (red: der er tale om udenrigsministeriets direktør, Nils Svenningsen. Jacobsen var landbrugsattaché i Berlin). Udenrigsmin. ark. J. nr. 6.u.351g. Rigsarkivet. Axel Jeppesens fangelister af 1.8. 1944 og 20.9. 1944. I privateje.
43. Beskrivelse af forløbet i Jeppesens lommekalender 1944. I privateje. Iøvrigt henvises til Axel Jeppesen: Blandt fjender og venner, s. 56. Viborg 1987.
44. DKUs forretningsudvalgs protokol 1944, møde den 5.10. 1944. DKUs arkiv. Ark. nr. 10.053. Rigsarkivet.
45. Axel Jeppesens beretning om besøget i Buchenwald d. 7.10. 1944. Afleveret i UM den 12.10. 1944. Udenrigsmin. ark. J. nr. 6.u.392. Rigsarkivet.
46. Gestapos hovedkvarter i Berlin.
47. Christian Christiansen var hyppig gæst i den danske kirke. Han interneredes efter Tysklands kapitulation sammen med Jeppesen, Bakmann-Christensen o.a. danske i den russiske fangelejr Planier Naja, senere overflyttet til Lubjanka fængslet og først løsladt juni 1946, der henvises til Chr. Christiansen: Vi var i Fængsel, Kbh. 1946.
48. Pastor Bakmann-Christensen var udsendt af DKU med virkefelt blandt de danske tysklansarbejdere i byerne Hamburg og Bremen. Efter de fleste af arbejderne hjemrejse overflyttedes han fra nytår 1945 til Berlin.
49. Axel Jeppesens lommekalender 1945. I privateje.
50. Axel Jeppesen: Aarsberetning fra arbejdet i Berlin 1944-1945. DKUs arkiv, Odense.
51. Brev af 6.1. 1946 fra »Kristelig Dansk Politiforening« v. Diderik Hansen til DKU. Takkeskrivelse for den hjælp og støtte pastor Axel Jeppesen og pastor Bakmann-

- Christensen havde ydet de deporterede politifolk. DKUs ark. Ark. nr. 10.053. pakke 32. Rigsarkivet.
52. Mødereferat fra den 12.10. 1944 i UM. UMs ark. J.nr. 6.u.391. Rigsarkivet.
 53. Ekstrakt af notits af 19.1.1945. UMs ark. J.nr. 6.u. 351 g. Rigsarkivet.
 54. Brev af 8.2. 1945 fra generalkonsulatet i Hamburg (minister Yde) til UM. UMs arkiv. J. nr. 6.u. 392. Rigsarkivet.
 55. Kopi af skrivelse fra socialministeriet til Dansk Sømandsmission i fremmede Havne af 16.12. 1944 ang. tilskud til aflønning af pastor Boas. UMs ark. J.nr. 6.u. 392. Notits af 24.2. 1945 af Frants Hvass. UMs arkiv. J.nr. 6.u.392. Rigsarkivet.
 56. Jørgen Hæstrup: ... Til Landets Bedste. Bd. 1. s. 415 ff. Kbh. 1966.
 57. Johannes Holm: Sandheden om de hvide busser. s. 62 ff. Kbh. 1984.
 58. Didrik Arup Seip: Hjemme og i fiendeland, s. 576 ff.
 59. Referat af 21.3. 1945 af møde mellem repræsentanter fra ministerierne; »Det Danske Hjelpekorps«, Røde Kors og Folke Bernadotte i Kbh. UMs arkiv. J.nr. 6.u.403.a. Rigsarkivet.
 60. Didrik Arup Seip: Hjemme og i fiendeland, s. 580 ff. De i Seips værk nævnte lister: »P. M. angaaende gennemføringen af de skandinaviske fangers samling i Neuengamme v. Hamburg« af 24.2. 1945; »Fortegnelse over skandinaviske fanger, forklaring til kortet, til vejledning« af 25.2. 1945. Det Danske Gesandtskabs arkiv. J.nr. 20.v.33. Rigsarkivet.
 61. Beretning om præsternes arbejde. 1.2.-18.5. 1945 af Axel Jeppesen, nedskrevet i den russiske fangelejr Planier Naja 1945. I privateje. Axel Jeppesens noter fra mødet samt lommekalender fra 1945. ibidem.
 62. Axel Jeppesens lommekalender 1945 samt beskrivelse af fangebesøg i Cottbus, Halle, Torgau, Waldheim, Dresden 19-27.3. 1945. I privateje.
 63. Telefontelegram fra generalkonsulatet i Hamburg af 15.4. 1945 til UM om ulykken. UMs ark. J.nr. 6.u.392. Rigsarkivet. Den danske krigsfangeseekretær, Chr. Christiansen, kom tilfældig forbi ulykken og bragte Boas og chaufføren til skovene ved Friedrichsruh, hvor »Det Danske Hjelpekorps« og Svensk Røde Kors havde base under evakueringen af fangerne. Her traf Boas afhentningsdetachementet med de danske jøder fra Theresienstadt. (Samtale med Boas februar 1990 jvf. kilde 41.).
 64. Referater af forhandlingerne i Berlin og København i UMs ark. J.nr. 84 G 5/390 a. og J.nr. 6.u.403 a. Rigsarkivet.
 65. Notits af 18.4.45. og 19.4.45. samt telefontelegram om afsendelse af konvojen af 20.4.45. UMs ark. J.nr. 84 G 5/390 a. Rigsarkivet. Ialt evakueredes der 4255 skandinaver fra lejren den 20. og 21. april.
 66. DKUs forretningsudvalgs protokol: møde d. 5.4. 1945. Brev af 12.4. 1945 fra A. Jeppesen til Funch, DKU.DKUs arkiv. 10.053. Pakke 10. rigsarkivet, Kbh.
 67. Brev af 5.5.45 fra Jeppesen til biskop Bruun-Rasmussen. DKUs ark. 10.053. pakke 10. Rigsarkivet.

Zusammenfassung

Zum Kapitel der dänischen Kirchengeschichte in Deutschland während der NS-Zeit gehört auch das Engagement dreier dänischer Pfarrer in Berlin und Hamburg.

Im Jahr 1933 erlebte H. N. Blauenfeldt, der Gesandtschaftsprediger der dänischen Kirche in Berlin, die nationalsozialistische Machtüber-

nahme und wurde in den folgenden Jahren ständig in den deutschen Kirchenkampf auf der Seite der »Bekennenden Kirche« einbezogen. Im Jahr 1934 nahm er an der Dahlem-Synode teil, die den Beginn der Organisierung der »Bekennenden Kirche« bezeichnete. Später benutzte der »Bruderrat der Bekennenden Kirche« in Berlin die dänische Pfarrerrwohnung, um sich in ungestört von der Gestapo versammeln zu können.

1937 bis 1939 verschaffte Blauenfeldt deutschen Pfarrern aus der »B.K.«, die wegen ihres Glaubens verfolgt wurden, die Möglichkeit eines Erholungsurlaubes in dänischen Pastoraten.

Ab 1943 bis Kriegsende besuchten der dänische Seemannspfarrer Sophus Boas aus Hamburg und der Gesandtschaftsprediger Axel Jeppesen aus Berlin dänische Widerstandskämpfer, die nach Verurteilung vor deutschen Kriegsgerichten in deutsche Gefängnisse und Zuchthäuser deportiert worden waren. Obwohl es den Dänen eigentlich nicht gestattet war, Besuch zu empfangen, gelang es den Pastoren in den meisten Fällen über verschiedene Wege in die Strafanstalten hereinzukommen. Sie schmuggelten für die Häftlinge, die wegen der völlig unzureichenden Ernährung und brutalen Behandlung unter schwersten Krankheiten litten, sowohl Medizin, Vitaminpräparate, Lebensmittel als auch Zigaretten hinein. Nach ihren Besuchen gaben die Pfarrer laufend Informationen über die jeweiligen Aufenthaltsorte der Gefangenen an das dänische Aussenministerium weiter.

Jeppesen war ausserdem an dem illegal organisierten »Dänischen Hilfscorps« beteiligt, der zum Ziel hatte, im Falle eines deutschen Zusammenbruchs die skandinavischen Häftlinge aus deutschen Strafanstalten und KZ-Lagern mit Bussen zurück nach Dänemark zu bringen. Durch Verhandlungen mit Heinrich Himmler gelang es Folke Bernadotte, dem Vorsitzenden des Schwedischen Roten Kreuzes, die zentrale Unterbringung aller skandinavischen Häftlinge im KZ-Neuengamme durchzusetzen. Ziel dieser Massnahme sollte der endgültige Rücktransport der Gefangenen in ihre Heimatländer sein. Aufgrund der zu diesen Zeitpunkt bereits chaotischen Zustände in deutschen Strafanstalten waren die Listen der Pastoren über die Aufenthaltsorte der Häftlinge von unschätzbarem Wert. Mit Hilfe dieser Informationen konnten das Schwedische Rote Kreuz und das »Dänische Hilfscorps« im März/April 1945 innerhalb eines sehr kurzen Zeitraums die Aktion erfolgreich durchführen.

*Stud. theol. Martin Corfix,
St. Kannikestræde 12, København K.*